

Särtryck ur

Jämtländska Studier

Festskrift till
Eric Festin

XII. X. MCMXXVIII

Pill

Ammanusen hos Riksheraldikerämbedet
Herr Fil. hand A. Berghman

Högaktningfullt
från

Svante Höglin.

Fig. 1. Jämtlands medeltidssigill.

LANDSKAPET JÄMTLANDS SIGILL OCH VAPEN.

AV SVANTE HÖGLIN.

I. Jämtlands landskapssigill.

Bruket av sigill i Norden daterar sig från slutet av 1100-talet. Sigillan användes ursprungligen endast av andliga och världsliga myndigheter huvudsakligen för att besegla, d. v. s. bestyrka en handling trovärdighet, men så småningom blevo de allmänna inom alla samhällsklasser och samfund. Under medeltiden ansågs nämligen som regel en rättshandling icke giltig med mindre den var försedd med ett autentiskt sigill, d. v. s. ett sigill, använt av en *offentlig person* med den rätt, som hans ämbete eller värdighet förlänade åt honom. Fördenskull påträffar man stundom konungens, lagmannens eller någon annan högtstående ämbetsmans sigill under medeltida handlingar, som utställts av en *privat person*.

Eftersom landskapen under medeltiden ännu voro mycket självständiga i rättsligt och politiskt avseende, fingo de snart egna sigill. I Sverige äro landskapssigill kända från 1300-talet för Gotland, Medelpad, Ångermanland och Sydheden, med vilket senare namn betecknades norra och delar av nuvarande västra Häl-

singland. Från Norge känner man endast tre verkliga landskaps-sigill från denna tid, nämligen Jämtlands, Stjørdalens och övre Namdalens.¹ I detta sammanhang kan även nämnas »Frostatingslagens» sigill, vilket användes på liknande sätt som landskaps-sigillen.²

På Jämtlands medeltidssigill (fig. 1) ser man i mitten på en sköld, omgiven av en bård med en enkel rad kors, ett krönt, upprest gående lejon, med en yxa mellan framtassarna. Skölden hålls av två mansfigurer. Bakom dessa stå två bågskyttar, avskjutande pilar mot tvenne ekorrar, som sitta på trädgrenar. Om-

Fig. 2. Frostatingsigillet.

skriften är: + SIGILLVM : COMMVNITATIS : DE : IEMTHELANDIA : (Allmogens i Jämtland sigill).

Skölden med det krönte lejonet betecknar Jämtlands samhörighet med Norge³ och bågskyttarna ge en antydning om landskapets viktigaste näringsgren, jakten. Möjligt är också att ekorrjakten anspelar på skatten som långt fram i tiden huvudsakligen erlades i skinnvaror.

Det äldsta bevarade avtrycket av detta sigill återfinnes under en handling från 1303.⁴

¹ Ngl. III 374; DN I 290.

² A. Taranger, Frostatingsstedet, Nordtrøndelags historielags årbok for 1926, sid. 34.

³ Jämför Poul Bredo Grandjean, Dansk Heraldik, København, 1919, sid. 15.

⁴ Dipl. Svec. V, sid. 533, noten; DN V 44.

Stilhistoriskt har sigillet tillkomst fastslagits till konung Håkan V:s (Håkan Magnussons) tid (1299—1319).¹ *Harry Fett* påvisar sålunda en del likheter i stilen mellan Jämtlandssigillet å ena sidan och »Halvardskirkens kapitelsegl» å den andra. Men ännu större överensstämmelser i vissa detaljer synas mig förefinnas mellan Frostatingssigillet (fig. 2) och det jämtländska. Man jämföre blott den figur, som skall föreställa lagmannen, på det förra med den högra sköldhållaren på det senare. I båda sigillen ingår därjämte samma jaktmotiv, som på Frostatingssigillet återfinnes i nedre kanten.

En möjlighet att ännu närmare fixera tiden för medeltidssigillets tillkomst ha vi i det förhållandet att Håkan V, då han ännu var hertig och under de första åren efter sin tronbestigning, i sitt vapen förde ett *okrönt* lejon med yxa. Efter år 1301 skall han nämligen i sin vapensköld hava upptagit ett *krönt* lejon med yxa, som alltsedan denna tid utgjort det norska riksvapnet.² Eftersom lejonet i Jämtlands medeltidssigill är försett med krona och det äldsta kända avtrycket är från år 1303, skulle man således kunna antaga, att det tillkommit mellan 1301 och 1303.

En egendomlighet med Håkan Magnussons hertig-sköld är att den i likhet med skölden i Jämtlands medeltidssigill omgives av en sköldkant eller bård.³ *Grandjean* anser bården på Håkans sköld vara att betrakta som ett *bitecken*, kännetecknande hans egenskap av yngre son. Håkans äldre broder, Erik Prästhataren, hade nämligen som hertig samma bild i sin sköld, men denna saknade bård. Efter Eriks död 1299 hade Håkan ej längre anledning föra yngre-broders-vapen och bitecknet försvinner också efter någon tid från hans sköld, sannolikt samtidigt som lejonet förses med krona. I varje fall förekommer ej å de kungasigill, som finnas bevarade efter Håkan V, sköldkanten å de vapen, där

¹ Harry Fett, Studier over middelalderens norske sigiller, Foreningen til norske fortidsmindesmærkers bevaring, Aarsberetning for 1903, sid. 82 och 106.

² Gustav Storm, Norges gamle Vaaben, Farver og Flag, Skrifter udgivne af Videnskabselskabet i Christiania 1894, Kristiania 1895, sid. 25 f.

³ Danske Magazin, Siette Bind, 68 Hefte, Kiøbenhavn, 1752, sid. 225, I.; *Poul Bredo Grandjean*, Det danske rigsvaaben, Kiøbenhavn, 1925, sid. 139; Ett exempel på förekomsten av en dylik sköldkant inom den svenska heraldiken är bl. a. den grevliga ätten Bondes av Björnö n:o 41 vapen. (Harald Fleetwood, Handbok i svensk heraldik, Stockholm, 1917, sid. 23.)

lejonet är krönt.¹ Men varför har skölden även i Jämtlands medeltidssigill försetts med ett dylikt bitecken? Vi skola längre fram närmare skärskåda denna till synes egendomliga samstämmighet.

Följande uppgift i Johannes Bureus' Sumlen, fol. 760 (kungl. bibliotekets manuskriptsamling) skulle kunna utgöra ytterligare belägg på att sigillet tillkommit under Håkan V:s tid: »Jagh hafuer copien aff ett konung Håkons breef i Norrike ther medh han gaf Jämteland ett signete som så är: först en Sköld medh Norrikes wapen et krönt läjon med en yxe i fremre ramerne, 2:o Sama sköld hälle tu lejon som mig tyckes, 3:o står en karl bak om hwart dera läjonet och skiuter åt läjonet medh ett arest eller bogha. Circumscriptio så: Sigillum communitatis de Jemtiandia». Bureus har sannolikt haft ett otydligt avtryck framför sig, eftersom han uppfattat sköldhållarna i sigillet såsom lejon. Då han uppmätt sigillens diameter och denna är exakt återgiven, torde man emellertid ej behöva hysa någon tvekan om att det av honom beskrivna sigillet verkligen är identiskt med Jämtlands.² Bureus har emellertid i samband med denna beskrivning anfört nedanstående brev av den 30 november. 1305 från Håkan till »alle mænd i Rafund» (Ragunda), vari konungen meddelar, att han »latt gjøre» ett sigill, som han medsänder. Bureus synes sålunda vara av den uppfattningen, att det i detta brev omtalade sigillet avser *jämtlandssigillet* och ej *ett sigill för Ragunda*, vilket emellertid tydligt framgår av ordalydelsen (se nedan). Vissa forskare anse som bekant bl. a. med stöd av detta brev att Ragunda med närbegränsande områden vid denna tid utgjort ett eget landskap vid sidan av Jämtland.³

¹ Norske sigiller fra middelalderen, kongelige og fyrstelige segl, utg. av Chr. Brinchman, Kristiania, 1924, plansch. XIII, 2 och XIV, 4.

² I J. Elers, Städ. och Provinc Wapen, sid. 25, (Uppsala universitetsbibl.) har Fale Burman, som anför en liknande beskrivning ur Messenii »Sveriges Rikes Skådetorn», i anledning härav uttalat en förmodan att bilden i medeltidssigillet har blivit ändrad. Jämför man det äldsta avtrycket (från 1303) med en avbildning av sigillet från 1561 (Jemtlands gamle Vaaben og Seigl, Danske Magazin, Siette. Bind, 68 Hefte, Kiøbenhavn, 1752, sid. 225, I.), framgår emellertid att samma stamp använts. Messenius' och Bureus' beskrivningar torde därför hava sin grund i att de haft otydliga avtryck att gå efter.

³ Nils Ahnlund i verket Sverige, utg. av Ahlenius och Sjögren, VI, 1924, sid. 479; Edvard Bull, Jemtland og Norge, Oslo, 1927, sid. 41.

Något avtryck eller någon beskrivning av detta sigill har mig veterligt ej påträffats. Både i Ragunda tingslags- och sockensigill från senare hälften av 1600-talet förekommer emellertid en *lax*. Det kan ju tänkas att denna är en reminiscens från bilden i medeltidssigillet.

Ovannämnda brev är av följande lydelse: »Håkon, med guds miskun Norges konge, søn til kong Magnus, sender alle mænd i Ragunda guds og sin hilsen. Vi har latt gjøre dette innsegl som *I skal ha i Dalen etc.* Vi vil at dette skal gjemmes i Ragunda kirke under tre låser; Björn Jorundsson skal gjemme en nøkkel, Steffan den andre og Olav Breidhans den tredje. Når en av dem faller fra, da skal en forstandig mand komme i hans sted. Ingenting skal besegles med det, uten det som mænd tar tilråds på almindelig ting, dog slik at brevet skal læses op for tingmænderne før det er gyldig.

Så byder vi også at hver gang våre skatter samles sammen, skal der gjøres et brev om hvad der oppeberges i hver (gerd?), og det brev skal sendes til os under dette Eders insegl og deres som opkræver skatterne. Så byder vi også at I skriver os til hvad der blev utredet i hver (gerd?) ifjor i våre skatter.

Var detta brev gjort i Bergen Andresmessedag i vårt syvende regjeringsår og innseglet med vårt sekret.»¹

Detta brev är intressant ur flera synpunkter. Härav framgår bl. a. att endast vissa handlingar finge beseglas med sigillet och detta först sedan resp. akter upplästs för tingsmenigheten och godkänts av densamma. Den sista bestämmelsen, att även skatteuppbördslängderna skulle beseglas, visar att konung Håkan, som ej obetingat tyckes lita på sina ämbets- och skatteuppbördsmän, söker öva kontroll på dem genom att anförtro sigillens vård åt bönderna.

Efter tidens sed skulle sigillet eller rättare sagt sigillstampen förvaras ytterst omsorgsfullt, i detta fall under tre lås, för att förhindra otillåtet nyttjande. Liknande bestämmelser synas även hava blivit utfärdade såväl för Jämtlands som för övriga norska sigill av samma eller jämförlig art från Håkan V:s tid.² Sigillet

¹ Bull, Jemtland og Norge, sid. 40; DN XVIII 3.

² Av en »retterbot», utställd på herredagen 1578, erfara vi sålunda ang. Frostatingssigillet, att »landsens signet skal blive udi Frostens (Lagatun) kirke udi det skrin, der til gjort er og altid være beseglet med 4 skjellige menns innsegl, som

uppräknas också bland de privilegier, som jämtarna gång efter annan få bekräftelse på genom kungliga brev.

Det hände dock understundom att böndernas egna förtroendemän missbrukade jämtlandssigillet. Sålunda framgår det av ett par diplom från 1340-talet att Gunnar i Vambestad (Vamsta i Brunflo), som vid denna tid hade sigillet om hand, insänt en skrivelse till konungen och Norges råd i allmogens namn och under »landzens insighli» med osannfärdiga klagomål mot Jämtlands dåvarande sysselman, Niklas Peterson. På tinget i Berg på Frösön (Forberg) den 30 december 1347¹ tar allmogen emellertid bestämt avstånd från Gunnars skrivelse, och den 19 mars 1349 dömes han på tinget i Berg till »3 Mark Gulds Böder» till Niklas för sina falska anklagelser mot honom.²

Huruvida Gunnar vid detta tillfälle ensam eller tillsammans med en eller flera förtroendemän haft sigillet om hand, framgår ej tydligt av ovannämnda handlingar. Vid det första rättegångstillfället efterfrågas de män, som jämte Gunnar voro sigillbevarare. Härav synes framgå att dessa varit flere. I så fall ha de antingen varit i samförstånd med honom vid brevets besegling eller också obetingat litat på honom, så att han ensam fått förvara sigillet. I varje fall synes han helt ha tagit skulden på sig för det passerade.

Å en handling, utfärdad 4 april 1410 i den jämtländska allmogens namn, nämnas tvenne beseglingsmän, som väl även haft till uppgift att förvara sigillet.³

den menige mann vil dertil betro og skal det ikke bruges uden udi de sager det bør att bruges udi, og med de beste omliggande menns råd, og når det er brugt, skal det innlegges (i skrinet) igjen og påny besegles.» (Dombog for 1578, udgivet for Det Norske Historiske Kildeskriftsfond ved E. A. Thomle, Christiania, 1893, sid. 240.) Detta visar, att ännu efter reformationens införande bönderna bevarat så pass stor politisk makt, att Frostatingssigillet är i deras och ej i de kungliga ämbetsmännens förvar. Anledningen till denna tydligen skärpta bestämmelse var, att »nogen haver imod alle manns samtykke gåt til og beseglet med landets signet». (Nordtrøndelags. historielags årbok 1926, sid. 35; NgL II 45.) Ännu försiktigare var ärkebiskop Fredrik av Salzburg, då han år 1328 bestämde att denna stads sigill skulle förvaras under *fem lås*. (Posse, Die Lehre von den Privaturkunden, Leipzig, 1887, sid. 146.)

¹ DN II 287; D. Sv. V 4274.

² DN III 266.

³ DN XVI 60; NgL II 87; Svenskt Diplomatarium från 1401, II nr. 1278 (sid. 277); St. Olaffs Saga, utg. av J. Hadorph, sid. 162—67. Detta brev jämte det ovan

¹² *Fornvårdaren*

Förutom de ovan omtalade äro ett flertal avtryck bevarade av medeltidssigillet. Det sista jag kunnat spåra återfinnes under en skrivelse till Fredrik II, som är daterad 1561.¹

Efter Stettinerfreden fick Jämtland ett nytt landskapssigill (fig. 3). Det framställer i en sköld en dubbelkorsliknande figur med en upprest yxa med utåtvänt blad å vardera sidan. Omskriften är: »IEMTE*LANDS*IND*SEGL*75.» Talet 75 anger året, 1575, då sigillet blev graverat. ^E

Motivet till detta sigill är tydligen hämtat från Trondhjems domkyrkas och ärkebiskopsdömes vapen från 1500-talet. Detta

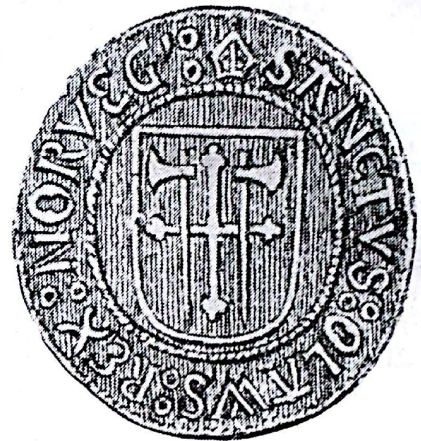

Fig. 3. Jämtlands 1575-årssigill. — Fig. 4. Åtsidan av ett silvermynt med Trondhjems ärkebiskopsdömes vapen.

senare återfinnes bl. a. på en del silvermynt, präglade mellan åren 1516 och 1537 av ärkebiskoparna Erik Walkendorf och Olof Lunge. Detta vapen framställer på en sköld ett klöverbladskors (fr. *croix treflée*), besatt med tvenne yxor med utåtvända blad (fig.

nämnda från 1303 finnes i Riksarkivet. Sigillet å det förra är mycket väl bibehållet, vilket däremot ej är fallet med det senare, av vilket stora stycken äro bortbrutna i kanterna. Mittpartiet å detta är emellertid särdeles tydligt. Vid avritningen av sigillet ha därför dessa tvenne avtryck fått komplettera varandra. Reproduktionerna av detta liksom flertalet av de övriga i denna uppsats förekommande sigill ävensom de tecknade vapnen har jag friherre H. Fleetwood i Riksheraldikerämbetet att tacka för.

¹ Jemtlands gamle Vaaben og Seigl, Danske Magazin; Siette Bind, 68 Hefte, sid. 233, I, Kiøbenhavn 1752.

4).¹ Den på båda sidor om korset för symmetrins skull anbragta yxan hänsyftar på S:t Olof, Trondhjems domkyrkas och ärkestifts skyddspatron. *Om man tänker sig tvärarmen på korset i Trondhjemsvapnet borttaget, har man i huvudsak bilden i Jämtlands 1575-årssigill!* Vi ha här tydligen att göra med en vapenminskning (ty. *Minderung des Wappens*), alltså ett *bitecken i vidsträckt bemärkelse*. Inom heraldiken förekomma dylika vapenförändringar vanligtvis för att utmärka yngre söner eller grenar av en ätt, bl. a. genom att utelämna en eller flera figurer i det ursprungliga släktvapnet. Men som vi redan sett beträffande Håkan Magnussons vapensköld, kan detta förhållande även framhävas genom att förse vapnet med ett *verkligt bitecken* (ty. *Beizeichen*, fr. *brisure*, eng. *differences*). Mig synes som benämningen *bitecken* ej täcker dessa båda bregrepp, vilket däremot kan sägas vara fallet med det engelska *differences*, eller med ett svenskt uttryck: *särtecken*. Om man med stöd av ovanstående jämför de båda äldsta jämtlandssigillen med sina förebilder, framgår tydligt att *skölden i Jämtlands medeltidssigill är ett med bård särtecknat norskt riksvapen och bilden i dess 1575-årssigill det genom en vapenminskning särtecknade trondhjemska ärkebiskopsdömets sköldemärke*.

Varför man vid komponerandet av 1575-årssigillet tog Trondhjems ärkebiskopsdömes vapen till förebild är lätt att förstå! Man ville härigenom tydligen understryka, att Jämtland genom Stettinerfreden även i kyrkligt hänseende kommit under Norge. På så sätt kom Jämtlandssigillet även i närmare överensstämmelse med de närgränsande norska landskapens sigill. Dessa hade alltsedan medeltiden innehållit kyrkliga symboler.

Avtryck av detta sigill förekomma under ett par hyllningsfullmakter från 1591 och 1610.²

Av ett par »retterbøter», utställda på herredagen i Trondhjem 1597, se vi att även detta sigill missbrukats. Den ena av dessa klarlägger huru därvid tillgått.³ En besvärsskrivelse, utställd i

¹ Carstens, Det Norske Vaabens Opkomst og forendringer bestemte, og dets Skioldemerke forklaret ved Sigillers, Mynters og historiske Efterretningers Hielp. Nye Samling af det Kongelige Danske Videnskabers Selskabs skrifter, Kiøbenhavn, 1781, sid. 179 och Tab. I, fig. 10 och 11.

² Riksarkivet i Köpenhamn: Hyldninger. Fasc. 60 b, nr. 134 och Fasc. 87, nr. 8.

³ Dombogen, sid. 88 f.

den jämtländska allmogens namn och försedd med landskapets sigill, hade året förut överlämnats till konung Kristian IV av Peder skrivare och några jämtar. Enligt vad som framkom på herredagen synas dessa, sedan skrivelsen upplästs för tingsmenigheten och godkänts, egenmäktigt hava tillagt en anklagelse mot Trondhjems borgmästare och råd samt Jämtlands förre fogde, Søffren Søffrensen. Detta hade så mycket lättare kunnat gå för sig, som Peder skrivare och hans följeslagare haft sigillet med sig till Danmark, då de överlämnade suppliken.

Av den andra »retterboten» framgår, att ytterligare tvenne besvärsskrivelser till konungen tillkommit under enahanda omständigheter och att *Peder skrivare fortfarande hade sigillet med sig*. I anledning härav förständigat rådet honom på konungens vägnar: »*att forschaffe landzens jndsegle igien tilstede udj de danne-mendz foruaring, thed bør att giemmes vnder.*»¹

Ännu en gång skulle detta sigill bli föremål för missbruk. I anledning av jämtarnas svenskvänliga hållning redan vid Baltzarfejdens början hade de kallats att stå till svars härför vid herredagen i Köpenhamn i juni 1611. De hade fördenskull sänt åtta fullmäktige försedda med fullmakter och landskapets sigill för att svara å deras vägnar. Två av de förnämsta av dessa fullmäktige blevo sedan anklagade för att ha förfalskat sina fullmakter utan att det dock är till fullo klarlagt, vari denna förfalskning bestått.²

1575-årssigillet fick emellertid en kort livslängd. Redan 1614 fråntogs det jämtarna samtidigt med en del andra privilegier som straff för deras uppträdande under Baltzarfejden. Konung Kristian IV skriver härom i ett brev, daterat Kolding den 14 januari 1614, till sin länsherre i Jämtland, Claus Daae, bl. a. följande: »Dernæst, eftersom Jemterne have nogen særdeles Benaadninger og Privilegier af fremfarne Konger været benaadet, idet de *havde et eget Landssegl (hvilket de dog i mange Maade misbrugt have)*, da ville vi ikke, at de herefter slige Benaadninger længer skulle nyde — —. *Deres Landssegl belangende, det skal du til os nedersende, thi vi ikke ville, at de herefter noget eget Landssegl skulle have, indtill paa videre Besked.*»³

¹ Dombogen, sid. 75.

² E. Bull, Jemtland og Norge, Oslo, 1927, sid. 213.

³ NRR IV 512.

I avsaknad av landskapssigill måste den jämtländska allmogen under denna tid låta sina 28 »lensmend och lagrettis mend», som voro två för varje tingslag, underteckna besvärsskrivelser och böneskrifter till konungen och förse dem med sina bomärken.¹

Först 1634 synes frågan om ett nytt sigill på allvar hava upptagits till behandling. Detta år får nämligen den dåvarande läns-herren, Oluf Parsberg, ett brev från konung Kristian IV, daterat Köpenhamn den 18 juli, vari han anmodas »att forskaffe Almuen udi Jemteland et Lagthings Indsegl og det paa tilbørlige Steder att levere».² Detta brev har jag ej kunnat påträffa. Huruvida det innehåller några uppgifter om huru sigillet skulle se ut, har sålunda ej kunnat utrönas. Bull, som synes hava sett en kopia av brevet, omnämmer ur dess innehåll endast bestämmelser angående sigillets förvaring och användning.³ Av obekant anledning synes detta brev ej hava föranlett någon åtgärd från läns-herrens sida.

Först den 13 februari 1636 få jämtarna ånyo ett sigill efter vad som framgår av ett protokoll från landstinget i Kungsgården å Frösön samma dag.⁴ Enligt detta hade länsherren därvid meddelat att eftersom allmogen i Jämtland anhållit att ett landskaps-sigill åter måtte beviljas dem, så hade konungen nu villfarit denna begäran och »ladet giøre» ett sigill (liksom konung Håkan V lät göra medeltidssigillet). Sigillet skulle förvaras i ett skrin med två lås. Den ena nyckeln skulle lagmannen ha och den andra en av allmogen utsedd förtroendemän, som kunde läsa och skriva.

Som synes frántages bönderna genom denna bestämmelse rätten till oinskränkt handhavande av sigillet, vilket kan sägas utgöra ett av de yttre tecknen på konungamaktens försök att inskränka deras politiska inflytande. Konung Kristian IV, som ej hade något gott öga till jämtarna, visade f. ö. vid flera tillfällen genom brev och förordningar att han ansåg dem ha för stora friheter.

¹ Ett dylikt brev från år 1623 återgives av E. Bull i Norsk historisk tidskrift 5. r., 6. b., 1925, sid. 332 f.

² NRR VI, 667.

³ Edv. Bull, Jemtlands landskabssegl og vaaben, Festskrift till bibliotekar Hjalmar Petersen, Oslo, 1926, sid. 252.

⁴ Jämtlands domböcker i Riksarkivet.

Stampen till detta sigill (fig. 5), som i fortsättningen benämnes Jämtlands 1635-årssigill nr. 1, finnes ännu i behåll och förvaras för närvarande på Jämtlands östra domsagas kansli. Den är tillverkad av smidesjärn och själva stampen är överdragen med en silverskålla (fig. 6), vari bilden är ingraverad. Sigillet är daterat 1635, vilket emellertid ej synes fullt tydligt, då det är stukat i kanten vid 3:an. Om man emellertid jämför originalavtryck av detta sigill och den mängd avtryck med samma bild och årtal, som finnas bevarade av detsamma, behöver man ej hysa någon tvekan om dess datering. Enligt traditionen skulle i denna

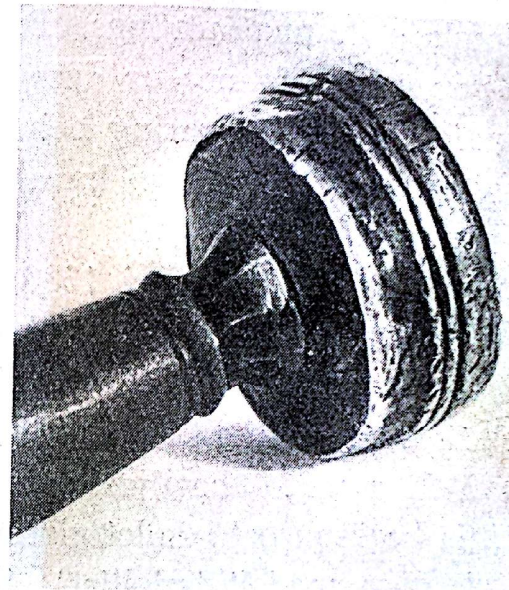

Fig. 5. Stampen till Jämtlands 1635-årssigill nr. 1, sedd framifrån.
Något över naturlig storlek.

Fig. 6. Samma stamp, sedd från sidan. Obs. silverskållan.

stamp finnas ingraverat ett äldre sigill, som nu täckes av silverskållan.¹ Företagna mätningar giva vid handen att detta mycket väl kan vara 1575-årssigillet. En kommande undersökning härav genom silverskållans löstagande skall klarlägga detta förhållande.

Bilden i sigillet (fig. 7) visar ett gående högdjur (älg, ren eller hjort) med ett framför detsamma upprest, hundliknande djur och på dess rygg en sittande rovfågel med upplyftade vingar. Omskriften är: »+ SIGILLVM : IEMTELANDIAE : ANNO 1635».

Vid en granskning av denna bild ser man, att det framifrån anfallande djurets huvud framställts onaturligt stort. Inom heraldiken och sfragistiken göras emellertid dylika överdrifter med-

¹ Enl. benäget lämnad uppgift av överlantmätare W. Holmbäck, Visby.

Jämtlands sigill. Å östra
omsagens kansli har förvarats
t Jämtlands sigill av silver
abragt på en stamp av järn,
ilkens form är sådan att den
motsagt antagandet att un-
er silversigillet --- från år 1635
kunde dölja sig ett ännu äld-
sigill, graverat å en platta i
rnstampen. I anledning här-
y har Heimbygdas fornminnes-
ämnd hos domhavanden i öst-
domsagan, häradshövding
arsson anhållit att för under-
ökning i detta avseende få låna
et ifrågavarande sigillet och
enna undersökning har nu ägt
m under biträde av sakkun-
g guldsmed och i närvaro, ut-
n av fornminnesnämndens le-
möter, av rådman Ivan Wik-
röm och tandläkare Svante
öglin. Det visade sig emeller-
l vid den sålunda företagna
undersökningen, att den under
verplattan liggande järnplat-
n var slät och att intet finnes,
m talar för att den någonsin
rit graverad. Förhoppning-
att man här skulle finna det
knade äldre Jämtlandssigillet
sade sig alltså icke hålla
reck.

vetet, särskilt för att framhålla resp. djurs beväpning, såsom huvud, näbbar, horn, klor, klövar etc.

Den som graverat sigillet, vare sig han nu haft till uppgift att framställa en älg, ren eller hjort, har tydligen ej suttit inne med någon mera ingående kännedom om dessa djurs anatomi, att döma bl. a. av det sätt, varpå han återgivit högdjurets gångart. Han har nämligen som synes framställt det som en passgångare. Äro även de övriga djuren lika onaturligt återgivna, är det lätt att förstå, att de så ofta feltolkats.

Avtryck av detta sigill återfinnes å en mängd handlingar i Riksarkivet och Vitterhetsakademien, bl. a. riksdagsfullmakter

Fig. 7. Jämtlands 1635-årssigill nr. 1. — Fig. 8. 1635-årssigillet nr. 2.

för bondeståndet från 1646—1809, allmogens i Jämtland besvär från omkring 1650, Riksens ständers beslut från 1651 och framåt samt Jämtlands år 1655 renoverade dombok. Något äldre avtryck än från 1646 har jag ej påträffat.

Åren 1647, 1649 och 1650 användes å Riksens ständers beslut ett annat landskapssigill, tydligen med samma datering och om-skrift men med något avvikande bild.¹ Endast dessa tre avtryck hava påträffats. Jämtlands 1635-årssigill nr. 2 (fig. 8) skiljer sig, som synes av bilden från nr. 1, bl. a. därigenom att huvudet på högdjuret är nedåtböjt och att det framifrån anfallande djuret berör dess bringa med sina framben. Stampen till detta sigill finnes nu ej i behåll. Sigillet har tydligen graverats för de jämtländska riksdagsrepresentanternas räkning, då de första gången

¹ För kännedomen om detta sigill har jag att tacka riksheraldikern, greve Adam Lewenhaupt.

inkallades till riksdagen i Stockholm i slutet av 1646, varför man kan antaga, att det tillkommit detta år.¹

Någon beskrivning till bilden i det ursprungliga 1635-årssigillet hade tydligen ej meddelats, då det först överlämnades till den jämtländska allmogen på det ovan nämnda landstinget på Kungsgården år 1636. En förklaring på dess innebörd lämnades emellertid tio år därefter, eller närmare bestämt den 4 juli 1646, då Jämtlands dåvarande landshövding, Hans Strik, på landstinget i Rödöns länsmansgård förelade allmogens representanter en skrivelse med begäran om upplysning i en hel del olika ärenden. Under punkt 25 i denna skrivelse, som finnes bevarad i avskrift, läses följande: »Alla landskaper pläga vara med hvart sitt eget Insegell begåfvat, så tviflar man och intet det landet och hafwer sitt Landz-Insegell? Frågas allenast om sådant her i landet finnes, eller om det är bortfört?» »Ländsmennenes samt de 24:s i Jempteland» förklaring härpå avgives samma dag, varvid även »Landz signetet præsenterades, och afsades att det skulle inläggias till Kungsgården». Angående sigillet utseende heter det i samma protokoll: »*Jemptelands landzsignete hafver en Elg med en Örn på Ryggen och en Biörn slåndande opprätt med båda framfötterna emot vänstra frambogen på Elgen.*»²

Denna beskrivning förefaller onekligen något överraskande. Ehuru det kan vara nog så svårt att fastslå det framifrån an-

¹ Det av Bull omnämnda sigillet, som skulle burit årtalet 1659 (E. Bull, Jemtlands landskapssegl og vaaben, Festskrift til bibliotekar Hj. Petersen, Oslo, 1926, sid. 252, samt Jemtland og Norge, Oslo 1928, sid. 39, not 4), har jag trots ivriga efterforskningar ej kunnat spåra vare sig i avtryck eller original. Bland de i Riksarkivet och Vitterhetsakademien förvarade handlingarna, å vilka de övriga landskaps-sigillen förekomma har det i varje fall ej kunnat påträffas. Om det ena eller event. båda 1635-årssigillen bortförts under ofredsåren 1657—58 och ej återlämnats, vore det antagligt, att ett nytt anskaffats efter freden i Roskilde, då förhållandena åter ordnats i Jämtland. Huruvida 1635-årssigillet nr. 2 försvunnit då eller tidigare, är ovisst. I varje fall har något senare avtryck än det ovan omtalade från 1650 ej påträffats. Enligt vad jag från säker källa inhämtat, har uppgiften om 1659-årssigillet tillkommit genom ett minnesfel eller missförstånd och är dess identitet med det nyligen återfunna 1635-årssigillet nr. 1 numera höjd över allt tvivel.

² Handlingar rörande f. d. danska provinserna Bohuslän och Jämtland, Varia, i Riksarkivet; Uppsala universitetsbibliotek, Palmiskiöldska samlingen, vol. 308, fol. 233.

fallande djurets art, synes dock påståendet, att det skulle föreställa en björn vara något djärvt.

Sannolikt ha vi i detta uttalande ursprunget till den allmänt gängse föreställningen om innebörden i Jämtlands nuvarande landskapsvapen, vartill 1635-årssigillet tydligen utgjort förebilden (se nedan). Enligt denna skulle sålunda Jämtland (representerat av älgen) »slitits mellan grannfolken», (framställda som de båda anfallande djuren) »som ett ofta värnlöst byte mellan glupska rovdjur».¹ Då det nu emellertid är fastslaget att sigillet är av danskt ursprung och förfärdigat på uppdrag av kung Kristian IV, har man svårt att föreställa sig, att han velat i sigillet illustrera åtminstone Danmark-Norges insats i Jämtlands historia på detta sätt. Min åsikt är den, att »ländsmennene och de landzens 24 Edsworne» med tanke på de genomlidna

Fig. 9. Frånsidan av 1631 års minnespenning över Gustaf II Adolf.

ofredsåren helt enkelt tillagt sigillbilden denna betydelse, i det de tillämpat en liknande tolkning på landskapssigillet, som den för 1631 års minnespenning över Gustaf II Adolf gängse. Detta mynt (fig. 9), som enligt uppgift vann en oerhörd spridning i alla protestantiska länder och säkerligen även var väl känt i Jämtland, beskrives på följande sätt: »Ett upprest, krönt lejon, med höguret svärd i högra tassens och en liten med Sveriges tre kronor tecknad sköld på den venstra, går på ett berg, stridande mot en framrusande björn och en örn, som bär krona och spira och synes hotande draga sig undan. En hand ur skyn räcker en lagerkrans åt lejonets huvud.» Minnespenningen, som utgör en av de tyska protestanternas glädjebetygelser över Gustaf Adolfs

¹ Se Viktor Behm, *Ur Jämtlands och Härjedalens historia intill 1814*, Östersund 1920, sid. 160.

segerrika kamp mot trosfrihetens fiender, säges åsyfta konungens strid mot tyske kejsaren (den krönte örnen) och hans bundsförvanter.¹ Jag återkommer här nedan till tolkningen av bilden i 1635-årssigillet.

Genom de fortskridande förändringarna i Jämtlands politiska och rättsliga förhållanden förlorade landskapssigillet så småningom sin ursprungliga karaktär. Efter år 1687, då Jämtland jämte Härjedalen först fått egen häradsrätt² torde sigillet sålunda även kommit till användning inom landskapets rättsväsen.³

Detta förhållande återspeglar sig också i de efterhand ändrade benämningarna på sigillet, vilket bl. a. framgår av riksdagsfullmakterna. Från att ursprungligen hava kallats omväxlande »Jämtlands wanlige Insegel», »Landsens Sigill», »Landz-sigillet» och »Landetz Signete» övergår benämningen så småningom till »Landetz eller Häradetz sigill», »Häradetz Landetz sigill» och »Härattsigill».

I Sverige hade redan tidigare rättsväsendet på landet handhafts förutom av lagmännen jämväl av häradshövdingar med en folkvald nämnd för varje häradsrätt. Angående häradssigillet stadgades, att detta skulle förvaras i häradskistan. »Häradshövdingen äger at hafwa till sama kista en nyckel, Cronones Befallningsman eller någon annan den Härads-Allmogen der til sielfwa utvälja den andra och Domaren, som är den äldsta af Nämnden den triddie.» (Resolution på allmogens besvär 1668.)⁴ Huruvida dessa bestämmelser tillämpats även i Jämtland är svårt att avgöra på grundvalen av det material, jag haft att tillgå.

I början av 1700-talet synes behovet av flera sigill gjort sig gällande. Sålunda anskaffas 1708 tvenne nya sigill. De hava tydligen tillkommit på initiativ av häradshövding Eric Sparr-

¹ B. E. Hildebrand, Sveriges och svenska konungahusets minnespenningar, praktmynt och belöningsmedaljer, Stockholm, 1874, sid. 125. Se även E. Brenneri, Thesaurus nummorum Sveo-Gothicorum, Holmiæ MDCCXXXI, sid. 148, (T. V. N. 3) och tredje planschen mellan sid. 146—147.

² Vitterhetsakademien, Ekdahlska samlingen 5 A, Erik Tryggdal, Samlingar till en beskrifning öfver Jämtland, cap. 11, § 4.

³ Huruvida det dessförinnan använts av lagmannen å de utslag han avkunnat, har jag ej kunnat utröna, då de handlingar, som kunnat ge mig upplysning härom ej stått till mitt förfogande. Lagmannen har i varje fall haft tillgång till sigillet vid bestyrkande av riksdagsfullmakterna.

⁴ Swerikes Rijkes Lag, Tingmala-Balken, Stockholm, 1726, sid. 577 och 583.

man. Hans eget och tingsskrivaren Bertil Alanders namn finnas nämligen ingraverade runt själva stampen till det som finnes i behåll och ännu användes på Jämtlands östra domsagas kansli. Jag betecknar detta som Jämtlands 1708-årssigill nr. 1 (fig. 10). Bilden i detta sigill (fig. 11) visar en gående älg med en mot densamma upprest björn och en på dess rygg stående örn med upplyftade vingar. Omskriften är: »+ SIGILLVM + IEMPT-LANDIA + ANNO 1708».

Bilden i 1708-årssigillet nr. 2 (fig. 12) är något mindre, men har samma motiv och omskrift. Älgens gångart är på det förra korrekt återgiven. På det senare gör sig i detta hänseende samma felaktighet gällande som beträffande 1635-årssigillen. Stampen

Fig. 10—11. Jämtlands 1708-årssigill nr. 1. Stamp och avtryck. —

Fig. 12. Jämtlands 1708-årssigill nr. 2.

till 1708-årssigillet nr. 2 finnes mig veterligt ej bevarad. Den lär dock så sent som för omkring 15 år sedan ha förekommit på Jämtlands västra domsagas kansli.

Det märkliga med dessa sigillbilder är, att de graverats i överensstämmelse med den av »ländsmennene och de 24» år 1646 lämnade beskrivningen. (Se sid. 184 f.) Sannolikt har Alander på häradshövding Sparrmans anmodan företagit en undersökning av de gamla landstingsprotokollen för att utröna, om dessa innehöller några uppgifter om sigillets utseende och därvid även påträffat sådana. Det av Alander gjorda utdraget av dessa protokoll beröra i varje fall endast sigillet och vapnet.

Om man söker följa de trenne vid denna tid förefintliga sigillens vidare öden huvudsakligen med ledning av riksdagsfullmakterna, finner man, att dessa intill 1720 bestyrkts av *lagmannen* med 1635-årssigillet. Efter detta år till 1769 utställas riksdagsfullmakterna av häradshövdingen i Jämtland och Härjedalen,

som därvid omväxlande använder de båda 1708-årssigillen. Från 1769, då de båda landskapen uppdelades i tvenne »Häradshöfding Jurisdictioner»¹ och till 1809 äro fullmakterna bestyrkta antingen av häradshövdingen i norra Jämtland eller häradshövdingen i södra Jämtland och Härjedalen. Härvid ha 1635-årssigillet och 1708-årssigillet nr. 2 kommit till användning på så sätt, att man därav ej kan draga några slutsatser om var de egentligen hörde hemma. Från 1815 synes emellertid det senare hava tillhört Jämtlands södra domsaga. Å en lagfartshandling från 1823, utställd av häradshövding Montelius vid Jämtlands norra domsaga, förekommer 1635-årssigillet, varav man torde kunna draga den slutsatsen, att detta tillhörde denna domsaga. År 1844 uppdyker på riksdagsfullmakterna ett sigill med omskriften »Jemtlands norra domsagas sigill» med den ursprungliga sigillbilden, som emellertid här är vänd åt vänster. 1851 utbyttes detta sigill mot ett bättre arbetat, som ännu i dag är i bruk.

Från början av 1879 uppdelades Jämtlands län i fyra domsagor.² Östra domsagan har som redan nämnts både 1635-årssigillet och 1708-årssigillet nr. 1, vilket senare ännu är i bruk. Det förra användes så sent som i början av detta århundrade å skrivelser till konungen etc. Å västra domsagan användes nu ett nygraverat sigill med samma bild och omskrift som fordom brukades av Hallens tingslag (en bäver). Liksom fallet är med sigill i allmänhet ha dessa för länge sedan förlorat sin ursprungliga betydelse vid rättshandlingarnas *besejling* och användas nu huvudsakligen vid *försegling* av skrivelser.

På grund av den begränsade tid, som stått till mitt förfogande för att utarbeta denna uppsats, kan jag ej nu framlägga resultatet av mina undersökningar ang. Jämtlands tingslagssigill. Som jag emellertid påträffat samtliga dessa ävensom flera sockensigill antingen i original eller avtryck, hoppas jag längre fram bli i tillfälle att även publicera detta material.

¹ Abrah. Abr:son Hülphers, Samlingar til en Beskrifning öfwer Norrland, Andra och tredje samlingen om Jämtland och Herjedalen, Westerås, 1775, sid. 6.

² Bihang till Svensk Författningssamling för 1878, Stockholm, 1879, nr. 27, sid. 3.

II. Jämtlands Landskapsvapen.

Huruvida Jämtland haft något landskapsvapen i egentlig bemärkelse förrän efter sin förening med Sverige är svårt att avgöra på grundvalen av de historiska källor, som stå oss till buds. Den äldsta uppgift, som ger oss anledning förmoda att ett sådant existerat före denna tid är från 1530. I samband med en anklagelseskraft till konungen, vilken är riktad mot Jämtlands dåvarande länsherre, Vincents Lunge, för dennes förmenta försök att förmå allmogen att hylla honom själv som konung, omnämnes sålunda »landzsens bannere». För att fria sig från dessa beskyllningar anmodar herr Vincents sina båda fogdar i Jämtland att skaffa honom ett vittnesbörd under »landzsens indzeigle» av de 24 »ypperste Mænd i Landet» att de i ovan nämnda anklagelse utslungade beskyllningarna vore osanna. Ur innehållet i detta intyg, som i avskrift finnes förvarat i riksarkivet i Köpenhamn, må anföras följande: År 1528 hade Jämtlands länsherre, Vincents Lunge, på konung Fredrik I:s vägnar hållit ting (kungavalsting) med allmogen på 18 tingsplatser.¹ Härvid framhöll han för jämtarna konung Fredriks goda regentegenskaper i motsats till dennes avsatte företrädare, Kristian II. Sedan herr Vincents meddelat att konung Fredrik i Danmark och Norge enhälligt valts till konung, uppmanade han jämväl jämtarna att svära konung Fredrik tro och huldhet, vilket de även gjorde »med vprachte fingre».

Vidare heter det i skrivelsen: »*Wel er thet santh han looth bere j process landzsens bannere indzeijlle och lwdh for segh. Och thet gjordhe han effter wor eigen begiere paa eith friith landsting paa sin herris och kongs wegne: och j hans naadis stedh och befalningh: landeth och oss alla till stoor ere welie troskap: och eckie ringhe fortrøstingh moth rigiens fiendher: offrendis till wort bannere och mykin annen ere landhet och oss bewisendes: for hwolkiet wii honom prise eere och tacke*».²

I anklagelsen hade tydligen framhållits såsom särskilt grave-
rande, att han vid ifrågavarande tillfälle låtit föra landets banér

¹ Huruvida det fanns lika många tingslag vid denna tid, har jag ej kunnat utröna. Rasmus Ludvigsson omtalar år 1575 i sin beskrivning över Jämtand 12. Möjligt är att några av dessa haft flera tingsplatser.

² DN XIV 686.

etc. i procession framför sig, vilken omständighet angivaren ansåg ge stöd åt påståendet att herr Vincents själv spekulerat på kungavärdigheten. Detta privilegium hade tydligen bort tillkomma konungen allena.

Någon upplysning om huru detta banér såg ut, har jag ej lyckats påträffa. Av den omständigheten att herr Vincents offrade till banéret, ville man snarast draga den slutsatsen, att detta innehöll en religiös symbol, en helgonbild (S:t Olof) eller dylikt. Det skulle i så fall varit en s. k. *processionsfana*. Så sent som 1793 beskriver Fale Burman en dylik, som han sett i Ås kyrka. Fanan framställde på den ena sidan: »Christi uppståndelse: på den andra, Dess himmelfärd».¹

Men ännu en fana tros hava förts i processionen: Enligt Chr. Berg² skulle nämligen med »*landzsens lwdh*» avses det egentliga provinsbanéret, varå landskapets vapen och färger voro anbragta. Han anser nämligen att »*lwdh*» är liktydigt med »*lød*» eller »*lyd*», d. v. s. färg, alltså landskapets färger eller dess banér. Under medeltiden skulle det sålunda ej varit ovanligt att ett land haft tvenne riksfanor, av vilka den ena ansetts för mera helig och varit försedd med en religiös symbol, vanligtvis ett kors.³ Så var fallet både i England och Skottland. Det kan ju tänkas att denna sed spritt sig även till Jämtland.⁴

¹ Dagboksanteckningar från resor i Jämtland åren 1793—1802, handskrift i Härnösands högre allm. läroverks bibliotek, pag. 45. En fullständig, maskinskriven avskrift av dessa anteckningar, finnes numera bl. a. i Jämtlands bibliotek, Östersund.

² Se Nye bidrag till den gamle norske Provinds Jamtelands Historie, med Inledning, samt en kort historisk Beretning om Herjedalen, av Gr. F. Lundh, og oplyst med Anmærkninger af I. Chr. Berg, Samlinger til det norske folks sprog og historie, Christiania, 1833, sid. 186.

³ R. Keyser, Samlede Afhandlinger, Christiania, 1868, sid. 476.

⁴ Denna tolkning av ordet »*lwdh*» torde dock ej stå sig inför den moderna språkforskningen. Under förutsättning att här ej föreligger en felläsning, utan man verkligen har att göra med ett ord *ludh*, måste man beträffande dess betydelse antaga ettdera av följande alternativ: 1. Antingen betyder ordet »*ur holkad stock, som tjänar till att upptaga eller innesluta något*». (Elof Hellquist, Svensk etymologisk ordbok, Lund, 1922; Johan Fritzner, Ordbog over det gamle norske Sprog, Kristiania, 1889; Torp, Nynorsk etymologisk ordbog.) I så fall skulle »*landzsens lwdh*» kunna vara identiskt med *landskistan*. Vid den tiden voro som bekant dokumentskistor, offerkistor o. d., ofta förfärdigade av en längskluven och urholkad stock med utsirade järnbeslag. Det är ju f. ö. mycket troligt att *landskistan*, vari Jämtlands landsskrå och privilegiebrev förvarades,

Om det event. provinsbanérets utseende finnas som sagt inga upplysningar överhuvud taget, än mindre om det innehöll något landskapsvapen för Jämtland.

Skulle ett vapen för Jämtland existerat vid denna tid, ligger det närmast tillhands att antaga, att det å medeltidssigillet med en bård särtecknade norska riksvapnet ursprungligen avsetts som Jämtlands sköldemärke. Detta synes emellertid ej kommit till användning i denna form eller uppfattats som ett sådant.

Detta har däremot varit fallet med bilden i medeltidssigillet, ehuru denna ej uppfyller de heraldiska fordringarna på ett vapen, eftersom den i sin helhet ej är anbragt på en sköld. Följande uppgift i Eric Tryggdahls »Samlingar til en Beskrifning öfwer Jämtland» synes emellertid kunna ge stöd åt ett dylikt antagande: »Under Norska Regeringen nytjade Landet et af Konung Håkon anbefallt Sköldemärke nämligen tvänne lejon med sidmanar hållande Noriges vapen mellan sig, som var ett krönt lejon med yxa och bakom hwart Läjon en mann med upspänd båge och pil, måttad åt Lejonen. Målningar häraf finnas ännu» (på 1770-talet!) »i Jämtland i en del kyrkor och Bondegårdar, från den tid de norske legat här inquarterade.»¹ Till jämförelse må nämnas att enligt Fale Burman² funnos 1798 i Brunflo och Frösö kyrkor målningar av resp. tingslagssigill. Huruvida dessa målningar äro att betrakta som avbildningar av sigillen eller de event. vapnen kan i detta nu ej avgöras.

medfördes på herr Vincents resa för att dessa skulle vara tillhands vid förhandlingarna i samband med konungavalet. I betydelsen »dokumentskista» är ordet emellertid ej belagt.

2. Enligt Dansk Ordbog, udg. av Vidensk. Selsk., är »Lud, Lude (etc.), en Basune, Trompet, Krumhorn, som man tilforn blæste i, enten til at sammenkalde Folket, eller naar de skulde anfælde i striden. At blæse i Lud. Man skulle härav möjligen kunna antaga att det fanns en »landzsens trumpet» eller »landzsens lur», liksom det funnits bytrumpeter eller byhorn.

Enligt samstämmigt uttalande av flera framstående språkforskare torde en säker tolkning av detta ord ej kunna lämnas och bör under sådana omständigheter den frågan ställas öppen, om här avses en jämtländsk landskista eller en »landslur».

¹ I Ekdahlska samlingen, 5 A, manuskriptsamling i Vitterhets-, Historie- och Antikvitets-Akademien. Tryggdal har samma felaktiga tolkning av bilden som Bureus. (Se sid. 175.)

² Dagboksanteckningar från resor i Jämtland åren 1793—1802, handskrift i Härnösands högre allm. läroverks bibliotek, pag. 116 och 117.

Sannolikt på gästgivarstället.

Ännu märkligare är en avbildning på en nederländsk karta från 1600-talet av Jämtlands vapen, tecknat i överensstämmelse med Bureus beskrivning av landskapets medeltidssigill (fig. 13).

Denna karta har upprättats av Bureus, som redan under sin norrländska resa 1600—1601 gjorde förberedande undersökningar härför. Först 1626 var arbetet avslutat.¹ *Mittskölden å vapnet är röd med lejonet i guld. Även sköldhållarna äro i guld, bågskyttarna hava blå jackor och röda pilbågar. Marken är grön.*² Den norska skölden är här av ett yngre datum än på medeltidssigillet. Huruvida detta vapen helt enkelt komponerats av Bureus eller tillkommit på enskilt jämtländskt initiativ, är svårt

Fig. 13. Jämtlands vapen å holländsk karta från 1600-talet.

att avgöra. Det förra alternativet förefaller mig emellertid sannolikare.

Skulle detta vapen ej i sin helhet prytt det ovan omtalade banéret, kunde det tänkas att endast lejonet återgivits å detsamma. I så fall kunde banéret enligt gammal norsk tradition varit rött med ett lejon i guld, hållande en försilvrad yxa mellan framtassarna. Så sent som under Kristian IV:s regering (1588—1648) förde samtliga norska regementen dylika fanor. Erich v. Kirchbergs meklenburgska rimkrönika, som är författad mellan 1364 och 1379 och

¹ Sven Lönborg, Sveriges Karta, Uppsala 1903, sid. 10.

² Second volume de la Geographie Blaviane contenant le III, IV, V, VI & VII livre de l'Europe, Amsterdam, chez Jean Blaeu, MDCLXVII, kartan mellan sid. 23 och 24.

som ännu finnes i Schwerins arkiv, anger samma färger för det norska riksvapnet redan vid denna tid.¹

Johannes Bureus² omnämner år 1601 i sina anteckningar om Ängermanland på tal om »vapnar», att »Jämtland säghs hafwa S. Olofs yxa». Härmed avses emellertid tydligen bilden i 1575-års-sigillet. (Se fig. 3.) De övriga »vapnar», han uppräknar, överensstämma nämligen med resp. sigillbilder. Möjligt är, att bilderna i dessa sigill också använts som vapen, liksom fallet varit med Jämtlands medeltidssigill och som vi längre fram skola se bevisligen blev med Blekinge medeltidssigill. I varje fall uppfyller 1575-årssigillet de heraldiska fordringarna på ett vapen, eftersom bilden i sin helhet är anbragt på en sköld. Då emellertid bilden i medeltidssigillet enligt uppgift använts som vapen så sent som på 1770-talet, är det väl knappast troligt att denna sigillbild kommit till användning på samma sätt.

Så sent som 1647 äro jämtarna själva emellertid ej fullt på det klara med sina dåvarande vapenfärger. Sålunda heter det i § 20 i en avskrift av protokollet från landstinget å Frösön den 21 juni 1647: »Skall granneligen undersökias Jemptelands gamle wapen med sine fördolte färgor».³ I en annan kopia av protokollet från samma landsting, daterad den 21 och 22 juni, punkt 29, lämnas följande besked: »Landzsens wapen wardt och efterfrågat men sades icke wara med dess egenteliga färgor i landet till finnande!»⁴

¹ Gustaf Storm, Norges gamle vaaben, farver og flag, Skrifter udgivne af Videnskabselskabet i Christiania, Kristiania, 1895, sid. 3 f.

² »Sumlen» i riksarkivet. I en plansch till förtydligande av runalfabetet, som Bureus utgav 1599 och på vilken dessutom de svenska landskapsvapnen äro tecknade med namnen återgivna i runskrift, förekommer även en vapensköld för Jämtland. Denna är emellertid blank, eftersom landskapet den tiden ej hörde till Sverige, ehuru det enligt Bureus mening borde ha varit svenskt. (Hans Hildebrand, Heraldiska studier, Antiquarisk tidskrift för Sverige, nionde delen, Stockholm, 1885, sid. 12.)

³ I Länsstyrelsens arkiv i Östersund.

⁴ Handlingar rörande f. d. danska provinserna Bohuslän och Jämtland, Varia, i Riksarkivet; Uppsala universitetsbibliotek, Palmskiöldska samlingen, vol. 308, fol. 233.

I samma volym finnes å fol. 241 följande anteckning: »Jämtelands landzsignete är vid noga eftersökiande hos allmogen åhr 1646 d. 4 Julii uti Rödöns lagmansgård befunnet vara en Elg med en örn på ryggen, och en Biörn stående oprätt med båda framfötterna emoot vänstra frambogen på Elgen, men *wapnets* egentliga färgor woro der i landet intet till finnes.»

Ordalydelsen i denna förklaring ger ytterligare stöd åt antagandet att man av ålder kände till ett landskapsvapens existens. Hade jämtarna själva förut använt bilden i medeltidssigillet som vapen och endast ett tiotal år före ovannämnda tillfälle fått ett nytt sigill, är det ju antagligt, att för denna bild ej funnos några vedertagna vapenfägar.

Därest Jämtland haft något landskapsvapen under den dansk-norska tiden, synes detta i varje fall *ej varit officiellt erkänt*. Något vapen för detta landskap har sålunda aldrig ingått vare sig i det fullständiga norska eller danska riksvapnet.¹ Någon avbildning av ett dylikt har ej heller kunnat spåras i den rikhaltiga samling av danska historiska planscher, som förvaras i Kungl. biblioteket i Köpenhamn och där särskilt i Müllers Pinakotek, bestående av 25 »kæmpestore Bind». Följaktligen återfinnes det ej heller å planschen över den danske konungen Fredrik II:s liktåg² år 1588, vari enligt tidens sed fördes en vapenprydd fana för var och en av den dödes titlar, som i detta fall voro 16. Bland de i processionen burna vapnen finnas ej heller några, som representera de dåvarande danska provinserna Skåne, Blekinge, Halland och Bohuslän.

I Sverige hade man långt före denna tid vapen för de olika landskapen och besittningarna. Dessa vapen synas till stor del hava fastställts och komponerats i samband med förberedelserna till Gustaf Vasas begravning.

Av en uppgift av Rasmus Ludvigsson, kanslist under Gustaf Vasa och sekreterare hos konungarna Erik XIV och Johan III, som i avskrift finnes bevarad i Palmskiöldska samlingen, vol. 256, framgår sålunda att: »K. Erich den 14:de har förändrat och förbättrat på Stockholms slått A:o 67 Wapnerna för Någre Svenske provincier».³

Något vapen för Jämtland har jag ej heller kunnat finna från tiden 1645—1660, vare sig å de historiska planscher från denna tid, som finnas förvarade i kungl. biblioteket och Vitterhetsakademien eller å de föremål i Livrustkammaren, å vilka land-

¹ Se R. Keyser, *Samlede Afhandlingar*, Christiania 1868, sid. 468 och P. Br. Grandjean, *Det danske Rigsvaaben*, København, 1926.

² P. H. Resen, *Frederik II:s Krønike*, København, 1680, sid. 356 f.

³ Torsten Lenk, *Värmlands vapen*, Svenska turistföreningens årsskrift 1928, sid. 295.

skapsvapnen äro återgivna. I kungl. biblioteket förekommer sålunda bl. a. en gravyr över drottning Kristinas kröning. Bland de å denna plansch återgivna provins- och landskapsvapnen saknas Jämtlands. Å ett ceremonisvärd¹, enligt inskrift förfärdigat av David Kohl 1648, försett med konung Gustaf II Adolfs och drottning Kristinas bilder och landskapens vapen, saknas likaledes Jämtlands. Å klingan av ett annat svärd² med årtalet 1658 med de forna och nyerövrade landskapens vapensköldar ingraverade är bl. a. den jämtländska tom.

Då den danske läkaren Gerhard Stalhoff under en resa i Sverige 1655—1660 det sistnämnda året besökte Stockholm, besåg han i mitten av april månad bl. a. rikssalen i Stockholms slott.³ Han beskriver mycket noggrant denna, som bl. a. var prydd med rikets och landskapens vapen. I beskrivningen saknas emellertid bl. a. Jämtlands vapen, varav synes framgå, att detta ännu ej var fastställt. Blott en månad senare förekommer det emellertid i Karl X Gustafs begravningsprocession. Riksrådsprotokollet av 28 juni 1660⁴, ger oss upplysning om att målningar av Jämtlands liksom de övriga nyerövrade provinsernas vapen nu funnos på rikssalen, och att dessa landskap räknades till grevskapen.

Härav framgår att vapnen för Jämtland liksom för de förutvarande danska provinserna Skåne, Blekinge, Halland och Bohuslän tydligen hava komponerats till konung Karl X Gustafs begravning. I fråga om ett av dessa vapen bär dess utseende också tydligt vittne om dess svenska ursprung. Det gäller vapnet för Blekinge, vari upptagits bilden i landskapets medeltidssigill, varjämte man tillagt tre kronor. I vapnet för Jämtland kom bilden i 1635-årssigillet nr. 1 till användning. I konungens liktåg fördes förutom den stora begravningsfanan, å vilken bl. a. alla landskapsvapen varit broderade, en sorgefana för varje landskap med dess vapen på ömse sidor. Bakom vart och ett av dessa landskapsbanér leddes en häst iförd ett svart schabrak, å vilket resp. landskapsvapen voro fastsydda, ett på

¹ Livrustkammaren nr. 4178.

² Livrustkammaren nr. 3864.

³ Rudolf Cederström i S:t Eriks årsbok 1910, sid. 50 ff.

⁴ Rådsprotokoll, fört av sekr. Franc 1660, IV, i Riksarkivet; avskrift i Uppsala universitetsbibliotek, Palmiskiöldska samlingen, vol. 255, fol. 95 f.

varje sida. Det förefaller härför ganska sannolikt att målningen av vapnet på rikssalen tillkommit samtidigt med de i liktåget förda vapnen och att de till sitt utseende överensstämde med dessa.

De vapen, som fördes i liktåget äro synnerligen konstmässigt broderade och finnas till stor del bevarade i Livrustkammaren. Fanorna äro emellertid ganska illa åtgångna. Jämtlandsvapnen,

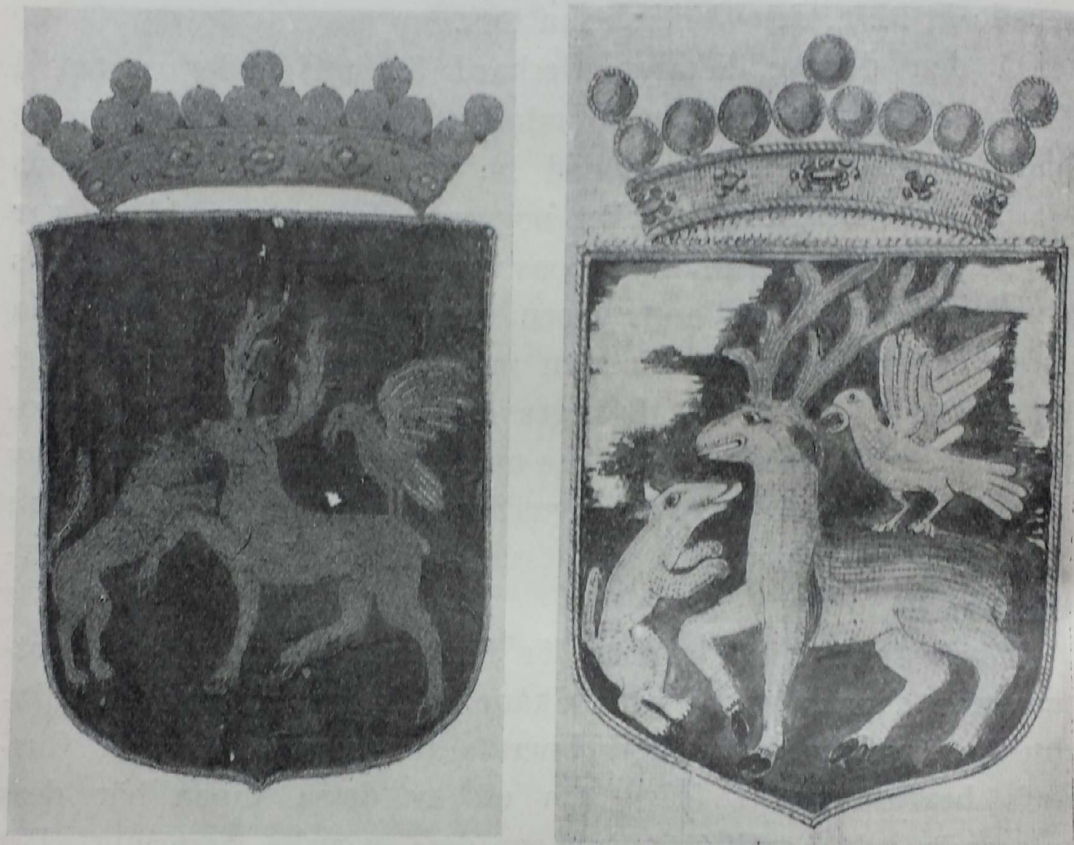

Fig. 14 a. Jämtlands vapen å provinsfana och schabrak i Karl X Gustavs liktåg.

Fig. 14 b. Jämtlands vapen å Karl X Gustavs begravningsbanér.

fyra till antalet, som voro fästade på provinsfanan och schabrakket, äro emellertid samtliga i behåll och varandra lika (fig. 14 a). Fältet i dessa liksom i de övriga vapnen är svart, djurgruppen är broderad i guld. Konungens bårtäcke var även prytt med landskapsvapnen. Dessa blevo i början av 1800-talet bortsprättade och såldes på en stadsauktion till en svensk samlare, förvärvades sedermera av Napoleon III, för att slutligen hamna i Musée de l'armée i Paris, där de nu förvaras.¹ Vapnen för Jämtland sak-

¹ Rudolf Cederström, Ord och Bild, 3:dje häftet, 1928, sid. 140.

nas bland dessa.¹ De vapen, som prydde begravningsbanéret, äro till storlek och utförande fullkomligt lika vapnen å bårtäcket. Fältet å Jämtlandsvapnen är även här svart, högdjuret har »naturlig» färg, fågeln är blå och det framifrån anfallande djuret guldbroderat (fig. 14 b).

Ännu en fana finnes bevarad, vari Jämtlands vapen framställes i överensstämmelse med sin förebild. Det är Karl XI:s kröningsfana eller huvudbanér. Denna vapenbild (fig. 15) är märklig såtillvida, att det framifrån anfallande djuret företer omisskännliga likheter med en älghund. Fältet är här målat i

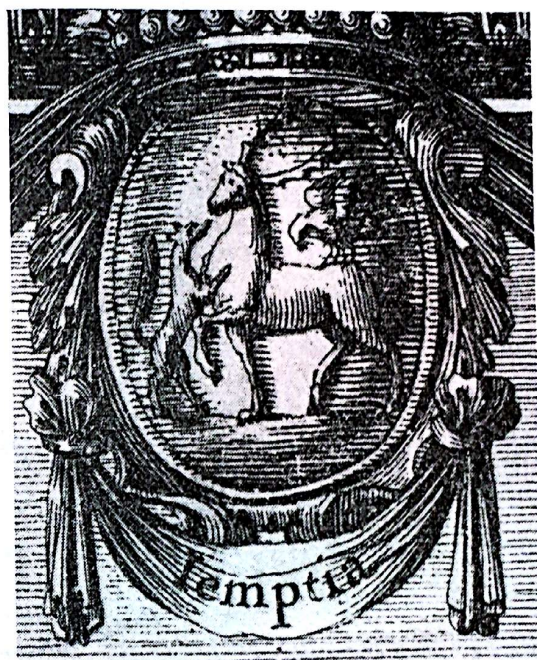

Fig. 15. Jämtlands vapen på Karl XI:s kröningsfana.

Fig. 16. Jämtlands vapen å Erik Dahlbergs teckning över Karl X Gustavs liktåg.

blått, högdjuret (en ren?) i silver, hunden i rött och fågeln i svart. Eftersom hunden är röd till färgen, påminner den mest om en finsk spets, ehuru man med största sannolikhet avsett att framställa en jämtländsk älghund.

Om man jämför de i Livrustkammaren förvarade originalvapnen för Jämtland med Erik Dahlbergs teckning av detsamma å planschen över liktåget (fig. 16)² finner man, att han följt före-

¹ Enligt benäget meddelande av amanuensen vid Livrustkammaren, fil. mag. Torsten Lenk, som fotograferat dessa i Paris befintliga vapen.

² Friherre Samuel von Pufendorfs sju böcker om konung Karl X Gustafs bragder, översättning, Stockholm 1915, VI, sjunde planschen mellan sid. 672 och 673.

bilden. I *Svecia antiqua et hodierna* har han däremot ådagalagt en ringa trohet mot originalet. De dekorativa hänsynen tyckas här i stället i så mycket högre grad ha fått dominera. Hans Hildebrand har i sin uppsats om landskapens vapen även påtalat detta missförhållande.¹ Grevskapet Jämtlands vapen, »Insigne Comitatus Iemtiae», kopparstick av J. van der Aveelen 1712, återgivet i *Svecia antiqua et hodierna*, beskrives på följande sätt: »Ovanför ett skogigt landskap med scener från jakt och fiske

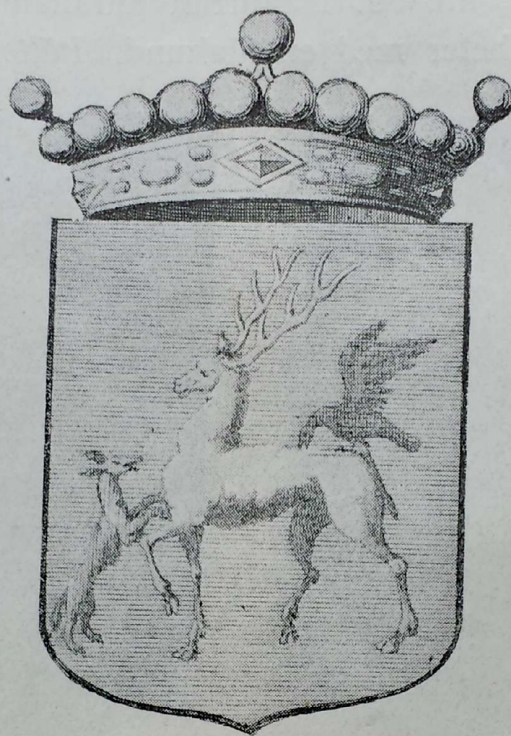

Fig. 17. Jämtlands vapen å kopparstick i *Suecia antiqua*.

samt en stor handelsfora svävar vapenbilden, *varå röd varg och svart örn anfälla vit hjort, i blått fält, under grevlig (friherrlig) krona*» (fig. 17). Redan Fale Burman anmäler missnöje med denna bild.² Han nämner visserligen ej något om själva vapenskölden, men påtalar däremot beträffande planschen i övrigt bl. a. förekomsten av hjuldon, som ännu ej vid denna tid an-

¹ Antiquarisk tidskrift för Sverige, nionde delen, Stockholm, 1885, sid. 53.

² Ekdahlska samlingen, 6 A, Geographica, Vitterhetsakademien.

Av ett brev, förvarat i samma portfölj, från Abrah. Agerberg till Fale Burman, daterat Ås den 14 jan. 1802, framgår att Jämtlandsvapnets utseende varit föremål för diskussion mellan B. och A., vilken senare vid samma tillfälle åter-sänder bl. a. »den ståtliga provbiten om Jämtlands vapen, med ödmjuk tack-sägelse för lånet».

vändes häruppe, och en stad med tinnar och torn, ehuru först långt senare en dylik anlades.

Följa vi vapnets utveckling sådan den ter sig å de jämtländska truppernas fälttecken från denna tid, skola vi finna att en avsevärd oklarhet gjort sig gällande beträffande dess utseende. De källor som här stå oss till buds äro dels en del skriftliga, bl. a. beskrivningar och förordningar angående regements- och kompanifanor, dels ock några mer eller mindre väl bibehållna fanor från denna tid.

Dessa förteckningar och förordningar äro även av synnerligen stort intresse för utforskandet av de övriga f. d. norska och danska provinsernas vapen. Den äldsta förteckningen daterar sig till tiden från omkring 1673.¹ De i denna förteckning upptagna fanorna för Jämtlands regemente till fot beskrivas på följande sätt: »Lijf Fahnan hwijth med Jämptelandz Wapn, (de) 7. (andre) *mörckgrönt medh hwijt i strijmor och een hwijth Rehn Jempte een Ickore.*»

Av krigskollegii skrivelse av 22 mars 1673 framgår, att regementet samma år ej hade mer än två små dragonfanor.² Redan följande år förfärdigas åt regementet 8 fanor.³ Möjligt är, att dessa fanor utförts i enlighet med ovannämnda beskrivning. Det märkliga med kompanifanorna för Jämtlandsregementet liksom för en del andra regementen, som uppräknas i den Palmskiöldska förteckningen, är att de i motsats till livfanan, på vilken hela landskapsvapnet återgives, endast ha en del av detsamma. Vi ha här tydligen åter att göra med en särteckning genom vapenminskning, tydligen företagen i syfte att framhäva kompaniernas egenskap av lägre truppförband i förhållande till resp. regementen i analogi med släktvapnet och de yngre sönerns eller släktgrenarnas.

¹ »Förteckning på Standarer och Fahner sampt Footfolcketz Kläders färgor i Sverige, Finlandh, Skåhne, Hallandh, Blekingh och Jämpteland», Palmskiöldska samlingen i Uppsala universitetsbibliotek; T. J. Petrelli, Anteckningar om svenska och finska fanor och standar under konungarna Karl X Gustaf och Karl XI intill 1686, Stockholm, 1892, sid. 78 f.

² Jämtlandsrytteriet var från 1670 till 1853 ställt under befäl av chefen för jämtlandsinfanteriet. (Se G. H. W. Planting-Gyllenbåga, Trondhjems rytteriregemente, Lålands och Falsters prestdragoner, Stockholm, 1900, bil. 7, III.)

³ Råntekammarbokens verifik., 1674. Anteckning i krigsarkivet. (Petrelli, sid. 84.)

Samma vapenminskning har tillämpats även på annat håll. Ä en plansch, som Johan Peringer (Peringskiöld) lät utföra för att betyga sitt deltagande i Karl XI:s och hans gemåls sorg över prins Gustafs död 1685, på vilken bland andra landskapsvapen Jämtlands är avbildat (fig. 18)¹, återfinner man samma förhållande. Denna plansch är synnerligen intressant även ur den synpunkten att vapnens färger äro angivna (medelst heraldisk färgbeteckning). *Skölden i Jämtlandsvapnet är här blå med bilden i silver.* Hans Hildebrand förmodar, att fågeln utelämnats på grund av vapnets små mått (12×12 mm.). På »Karl XII:s klämman», d. v. s. det dåvarande stora rikssigillet, som förvaras i riksarkivet, är emellertid Jämtlandsvapnet ännu

Fig. 18. J. Peringskiölds framställning av Jämtlands vapen.

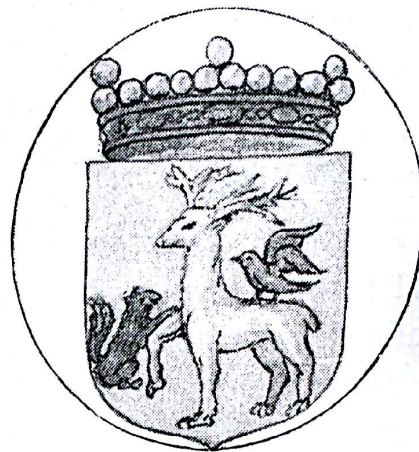

Fig. 19. Jämtlands vapen i Palmiskiöldska samlingen.

mindre (6×8 mm.), men i detta fall är det ändock återgivet i sin helhet. Peringers framställning av vapnet skiljer sig från beskrivningen av dess utseende å kompanifanorna såtillvida, att djuret till höger å det förstnämnda näppeligen kan föreställa en ekorre. Å ett fullständigt Jämtlandsvapen i Palmiskiöldska samlingen (vol. 308, fol. 239) framträder däremot ekorren fullt tydligt (fig. 19). *Skölden är här ljusblå, högdjuret (ren?) vitt, ekorren röd och fågeln blå.*

Av de ovan beskrivna regements- och kompanifanorna finnas mig veterligt inga bevarade. Detta är däremot fallet med flertalet av de fälttecken, som fördes av Sparres dragonbataljon och Jämtlands tremänningar, när dessa blevo anfallna av en dansk-norsk styrka vid Oviken den 15 augusti 1677. Vid detta tillfälle

¹ I Uppsala universitetsbibliotek.

föllo fyra dragonfanor i fiendens händer av den anledningen, att större delen av trupperna nedlade vapnen och övergingo till fienden. De fyra infanterifanor, som Jämtlands tremänningar förde, blevo däremot räddade tack vare att befälhavaren för dessa trupper dessförinnan låtit föra dem i säkerhet. Tre av dessa synas vid något senare tillfälle hava erövrats av danskarna. Dessa troféer förvaras nu på Köpenhamns tyghus. Dragonfanorna beskrivas i danska källor sålunda: »4 Dragoner Estandarter aff grønt Silcke-Dammask med et forsølfvet Elends-Diur udi, alle aff en Sort», och infanterifanorna (fig. 20): »3 Faner aff grønt Silcke-Taft med et forsølfvet Elends-Diur udi, alle af en Sort.»¹ Det å fanorna målade högdjuret liknar mera en ren än en älg, och silvret är nu svart och anlupet. På dragonfanorna har renen varit vänd mot stången, på infanterifanorna tvärt om.

Huruvida det här är fråga om en ännu grundligare genomförd vapenminskning är svårt att avgöra. Att märka är emellertid att dessa trupper endast voro tillfälliga.

Enligt kungl. brev av 28 juli 1682 stadgades att »på alle Fahnor, som för Wåre Infanterie Regementer blifwa beställte och förfärdigade, — — — Provinciernas wapn efter wanligheeten måhlas, men lijffahnan blijr hwijth och derpå Rijkens wapn på både sijdor».²

Som ett exempel på den bristande kännedom om vapnets utseende kan nämnas, att då till Jämtlands regemente den 30 november 1683 överlämnades en vit livfana, som var prydd med riksvapnet och 7 kompanifanor, å de senare återgivits Österbotens vapen, som är 6 hermeliner (omgivna av en lagerkrans).³

I och med »Kongl. Maj:tz Förordnig Huruledes Estendarerne och Fahnorne för eftterspecificerade landt Regementer, hädan-efter skola utj Färgor och Wapen blifwa giorde», daterad den 17 mars 1686, skingrades i viss mån den oklarhet, som dittills varit rådande angående dessa fanors utseende. Beträffande

¹ Petrelli omnämner i sitt förut anförda arbete (sid. 129, not 2) endast två infanterifanor. »Bestyrelsen af den historiske Vaabensamling paa Kjøbenhavns Tøjhus» uppger emellertid, att det finnes tre. Förutom de ovan nämnda fyra dragonfanorna förvaras på Köpenhamns tyghus ytterligare tvenne med samma utseende. Möjligt är, att dessa förts av Norrlands tremänningeregemente och gått förlorade redan i slaget vid Lund, 1675.

² Petrelli, sid. 148.

³ Petrelli, sid. 150.

»Jemptelandz Compagnie» heter det i denna förordning: »Emellan ingen utj Jempteland weth berättat af hvad färg Skiölden eller fältet af Landz Wapnet wara skall, Ty blifwer den efter den Måhling på Rickz Sahlen giord är, blå, hwar utj en gångande Rhen med en på Ryggen Spännande Örn, ock Emot bröstet en springande Warg såsom sielfwa dett Landskapetz Sigill indigiterar, å den ena ock Kongl: Maj:tz Namn, lijka som på dhe andre Regementhz Estandaren å den andra sijdan. Frantzarne ock qvastarne i Sillfwer och blått Silke utan någon Bord.»¹ Av denna beskrivning får man den uppfattningen, att den ur-

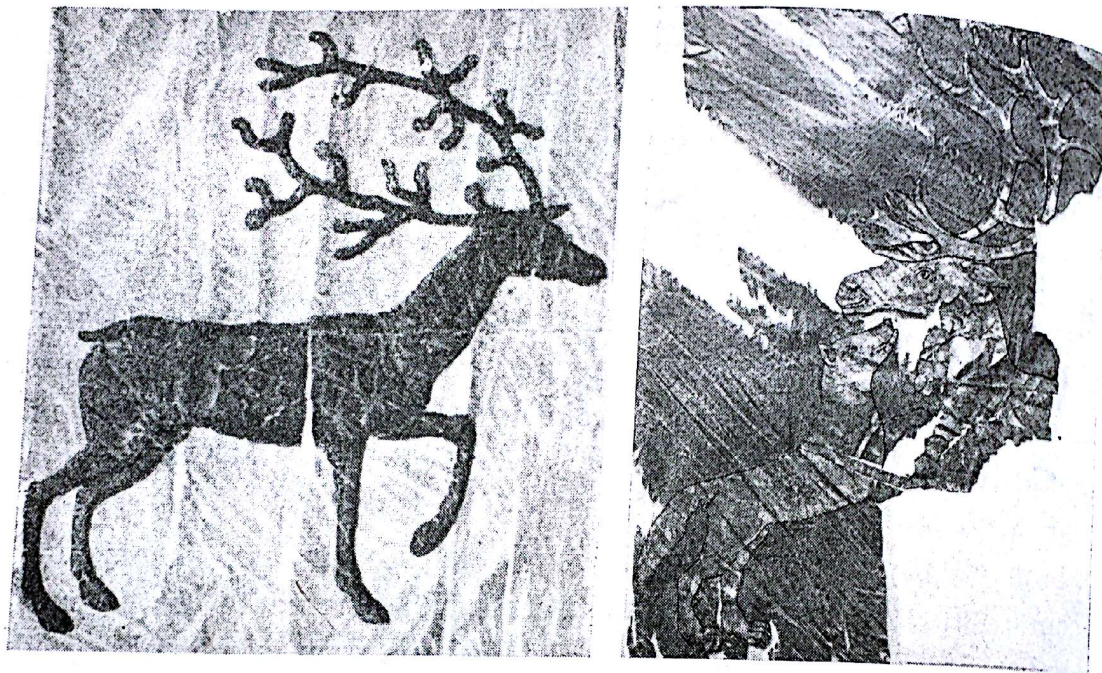

Fig. 20. Detalj av infanterifana, förd av Jämtlands tremänningar.

Fig. 21. Jämtlands vapen å kompanifana vid Jämtlands regemente enligt 1686 års förordning.

sprungliga målningen av Jämtlandsvapnet på Rikssalen blivit ändrad eller i detta fall icke troget följts. Som redan framhållits torde denna målning, som tillkom 1660, till sitt utseende hava överensstämt med de vapen, som fördes i Karl X Gustafs liktåg och å Karl XI:s kröningsbanér. Att märka beträffande dessa vapen är, att *det framifrån anfallande djurets svans är uppåtböjd, liksom fallet är på bilden i 1635-årssigillet!* Vapnen å de

¹ Hans Hildebrand, *Antiqvarisk tidskrift för Sverige* 1885, sid. 41; F. H. Spak, *Några historiska upplysningar om fanor och krigsmusik med särskild hänsyn till de svenska regementstroféerna*, Stockholm, 1890, sid. 15; Petrelli, sid. 158 f.

fanor, som tillverkats i enlighet med 1686 års förordning, avvika väsentligt i denna detalj, i det att *det framifrån anfallande djuret framställts som en varg och således med svansen hängande ned på hasorna!* I och med denna senare framställning av vapnet börja förvanskningarna av vapenbilden.

En enda av kompanifanorna för Jämtland enligt 1686 års förordning, som är någorlunda i behåll, finnes i Livrustkammaren nr. 82 (fig. 21). *Duken är av blått taft, varå renen och vargen*

Fig. 22. Jämtlands vapen å kompanifana vid Jämtlands fältjägare från senare delen av Gustav IV Adolfs eller början av Karl XIII:s regeringstid.

äro målade i silver. Den är mycket trasig, endast renen och vargen synas, varemot den å renens rygg sittande *röda örnen* är bortfallen jämte andra delar av duken.¹ Jämtlandsvapnet skulle således ha tett sig på detta sätt å den ändrade målningen på Rikssalen. Meningen var dock, vilket framgår av ordalydelsen i 1686 års förordning, att bilden å 1635-årssigillet även i detta fall skulle kommit till användning.

Man skulle kunnat vänta, att vapnets utseende nu stadgat sig.

¹ Rudolf Cederström, Svenska kungliga huvudbanér samt fälttecken, Stockholm 1900, sid. 191.

Så blev emellertid ej förhållandet. Endast fältets blåa färg vann burskap, att döma av de efterföljande framställningarna och beskrivningarna av vapnet. En kompanifana från senare delen av Gustaf IV Adolfs eller början av Karl XIII:s regering (fig. 22) har sålunda blå duk (av sidenkypert). Å dess båda sidor är Jämtlands vapen broderat. *Renen är här sömmad i grått silke, vargen och örnen i gult.* Detta vapen är en av de trognaste kopior som finnas av bilden i 1635-årssigillet. Endast i en detalj skiljer det sig från detta, i det att svansen på det framifrån anfallande djuret är nedåtbjöd, liksom å det närmast föregående.

Går man till de skriftliga uppgifterna om vapnet efter denna tid, finner man en alltjämt fortskridande förändring av dess utseende. Sålunda omtalas det av Tuneld¹ och efter honom av Hülphers² på följande sätt: »*Landets Wapen är en Älg, med Warg för strupen och Falk på ryggen, i Himmelsblått Fäldt.* Skölden är med en Grefskaps Crona betäckt.» Så sent som 1884 beskrives Jämtlands vapen sålunda: »*Landskapets vapen, i blått fält, är en hjort med varg för strupen och en korp på ryggen.*»³

Landskapsvapnets utseende fastställdes genom kungl. brev av 18 januari 1884. Jämtlandsvapnet föreställer enl. detta: »*I blått fält gående elg, silfver, anfallen i ryggen av örn, guld, i bringan av varg, guld, hertiglig krona.*» Denna vapenbild har sedermera fastställts i något ändrad form (fig. 23 a). I fråga om vapenbildens utseende synes mig denna framställning bäst fastän dock ej fullt riktigt återgiva 1635-årssigillet *motiv*.

Trots denna bestämmelse är det fortfarande svårt att påträffa tvenne avbildningar, som äro varandra lika. Detta förhållande måste antingen böttna i ett nonchalerande av det fastställda vapnet eller också ha sin grund i misstro mot dess tillförlitlighet. Gemensamt även för de nu förekommande vapenframställningarna är deras ringa överensstämmelse med bilden i 1635-årssigillet. Ett undantag härifrån utgör det av riksheraldikerämbetet fastställda och ett vapen, placerat över porten till Östersunds rådhus norra flygel (fig. 23 b).

En mängd andra varianter av vapnet skulle kunna anföras.

¹ Inledning till Geographien öfwer Sweriges Rike, 1762, IV Cap., Om Jämtland.

² Samlingar till Beskrifning öfwer Norrland. Andra och tredje samlingen om Jämtland och Herjedalen, Westerås, 1775, sid. 12.

³ Nordisk Familjebok, första uppl., Stockholm, 1884.

De, som förekommit beträffande högdjuret äro älg, ren och hjort, såsom framgår av ovanstående. Fågeln har varit örn och falk men har stundom tolkats som korp, hök, råka eller gam.^{2/} Det framifrån anfallande djuret har man vanligtvis trott vara varg, men även ekorre, räv, järv och hund¹ hava nämnts. Att märka är, att björnen aldrig förekommit på *vapnet* eller någon känd beskrivning av detsamma. Vi kunna i detta sammanhang och med kännedom om de ovan anförda omständigheterna vid 1635-årssigillet tillkomst lämna ur räkningen den från historisk synpunkt osannolika tolkningen av bildens innebörd, som förebragtes av »ländsmennene och de 24 i Jemteland». Hade den fria jämtländska bonderepubliken fortfarande existerat,

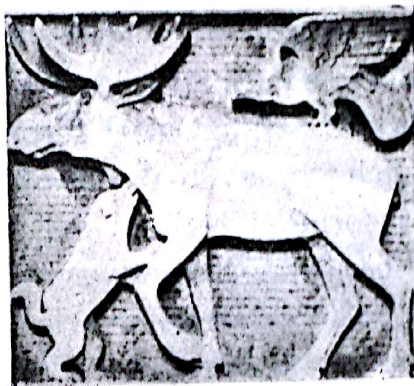
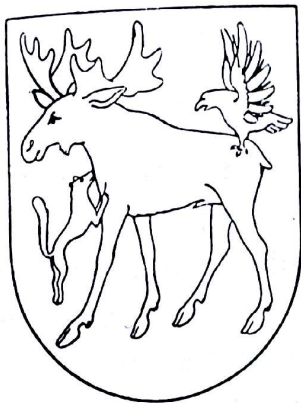

Fig. 23 a. Jämtlands vapen i dess nu fastställda form.

Fig. 23 b. Jämtlands vapen över norra flygelporten å Östersunds rådhus.
Hugget efter ritning av Olof Ahlberg.

skulle en vapenbild enligt deras beskrivning mycket väl kunnat försvara sin plats.

Om man med stöd av de anförda beskrivningarna och reproduktionerna av Jämtlandsvapet sökte bilda sig en föreställning om huru det egentligen borde se ut, skulle man säkerligen komma till korta. Vad som emellertid står klart är att avsikten vid *vapnets* komponerande varit att använda bilden i landskapets 1635-

¹ Prof. Bull synes numera luta åt den uppfattningen att det framifrån anfallande djuret är en *hund*. Man jämföre blott dessa hans båda uttalanden: »Jemtlands nuværende sigill fremstiller en elg som angripes av en ulv i brystet og en ravn eller falk på ryggen.» (Festskrift till bibliotekar Hjalmar Petersen, Oslo, 1925, sid. 252) med hans beskrivning av detsamma i Jemtland og Norge, Oslo, 1927, sid. 39, not 4: »Det nuværende Jemtlandssigil — en elg angrepet av en hund eller ulv, og med en falk på ryggen etc.»

*2/d. Fr. Luffler, De svenska landskapsvapen
än en gång, Personhistorisk tidsskrift
1912 sid. 114.*

årssigill nr. 1, vilket tydligt framgår av ordalydelsen i den ovan anförda förordningen från 1686. Som vi sett beträffande dess framställning i sin ursprungliga form å fanorna och vapnen i Karl X Gustafs begravningståg och Karl XI:s kröningsfana eller huvudbanér har denna förebild följts. Detta är emellertid ej fallet med de efterföljande avbildningarna med undantag av de båda ovannämnda.

Några ursprungliga jämtlandsfärger, som man kunnat tillämpa på denna vapenbild, ha tydligen ej förefunnits. De, som användas 1660, måste hava tillkommit på svenskt initiativ. Visserligen hava dessa oftast blivit felaktigt återgivna, men detta kan ju ej läggas den nyttjade förebilden till last. *Bilden i 1635-årssigillet däremot, som legat till grund vid motivvalet, bör givetvis återgivvas i sitt ursprungliga skick.* Frågan gäller egentligen vad denna bild föreställer. Svårigheterna att identifiera de olika djuren ha med all säkerhet förorsakat de upprepade misstolkningarna och torde som nämnt vapenbilden i dess senast fastställda form ej heller i sin helhet kunna godtagas. Man har säkerligen ej vid komponerandet av sigillbilden avsett ett meningslöst återgivande av trenne djur, som visserligen samtliga, med undantag av gam och hjort förekomma inom landskapet, men vilka knappast såsom de framställts i flertalet av de olika varianterna av vapnet kunna sättas i något samband med varandra. Vi måste i stället antaga att vi här ha att göra med antingen *en strid mellan vilda djur* eller *en jaktscen*. Båda dessa företeelser kunna mycket väl hava ansetts alludera på jämtländska förhållanden.

Vad det första alternativet beträffar, är emellertid väl att märka att ett *samtidigt* anfall på ett villebråd av till sin art så skilda rovdjur som dessa förefaller i hög grad orimligt, det ena må nu hava tolkats som en björn, varg eller järv och det andra som en örn, falk, hök, korp eller råka. Vad beträffar de övriga nämnda djuren, gam, räv och ekorre, kunna dessa utan vidare lämnas ur räkningen, då det förra ej förekommer vid denna nordligare breddgrad och de senare näppeligen kan betraktas som fiender till högdjuret. Ekorrens förekomst i en av vapenframställningarna kan måhända sättas i samband med att detta djur figurerat i medeltidssigillet.

Det senare alternativet — att bilden skulle framställa en jakt-

Handwritten notes in blue ink, including the name 'S. Höglin' and the date '1911'.

scen — synes mig då mera antagligt. Huru långt naturligare är det ej att i denna bild se högdjuret hetsat av tvenne genom dressyr samarbetande djur, då framställningen skulle komma att symbolisera jakten, Jämtlands huvudnäring vid denna tid. Bilden skulle med andra ord föreställa en jakt på ett högdjur (älg, ren eller hjort) med hund och jaktfågel (falk, hök eller örn). Av de nämnda rovfåglarna var falken den vanligast förekommande jaktfågeln här i Norden.

En författare¹ skriver om denna jaktform följande: »Jakten med falk hörde till de ädlaste arterna av denna idrott och övades med passion av adliga herrar och damer. De falkar, som skulle tämjäs för jakt, fingo åtnjuta en mycket omsorgsfull uppfostran, som dock var förenad med åtskilligt djurplågeri. — — — Mest användes falken för jakt på andra fåglar samt på hare. Större villebråd kunde jaktfalken icke döda, men han hade i stället att uppehålla rovet; till dess jägaren och hans hundar hunno fram. För det ändamålet var han inövad till den ohyggliga uppgiften att hugga ut ögonen på villebrådet.»

Denna jaktform torde visserligen ej hava använts av jämtlänningarna på denna tid, men väl av den danske konungen Kristian IV, som låtit förfärdiga sigillet. Varför detta motiv valts, är lätt att förstå. Skatten från Jämtland erlades alltsedan medeltiden huvudsakligen i skinnvaror och från detta landskap liksom från Island fick konungen sina bästa jaktfalkar. Den rika jakt i Jämtlands skogar var sålunda konungen väl bekant och ett flertal kungabrev till jämtarna innehålla också bestämmelser bl. a. för älgjakten.² Den betraktades säkerligen även av honom som landskapets huvudnäring. En jaktscen i sigillbilden kunde därför anses väl motiverad. Vad beträffar Island har dess rikedom på falkar ansetts så betydelsefull att det i sitt vapen långt dessförinnan förde en falk.³ Att jakt med falk var aktuell vid tiden för 1635-årssigillet tillkomst, därpå tyda flera kungl. förläningsbrev på falkjakten, bl. a. i Trondhjems stift.³ Redan på 1200-talet skänkte de norska konungarna falkar till konungarna i England.⁴ Längre fram skickade de senare

¹ Carl Grimberg, Svenska folkets underbara öden, Stockholm 1913. I. sid. 563.

² Se bl. a. DN XVIII, 1 och 2 samt NRR VI, 380.

³ NRR VII, 318, 319, 339, 351 m. fl.

⁴ DN XIX, 153, 167, 192, 198, 202, 203, 237, 246, 293 och 297.

* Först 1003 fick Island en falk i sitt vapen.
 "Islands gamle merke var en fluktad rödbrunn falk
 av arten med gullbrunn i röd felt."
 "Fylthemerker". Oslo 1930, sid. 11.

sändebud till Sverige och Norge för att köpa falkar.¹ Jämtland var känt i synnerhet för sina *vita falkar*, som voro mycket eftersökta. Så sent som 1760 skola tvenne falckenärer från Ansbach i Tyskland hava fångat 27 falkar i de jämtländska fjälltrakterna.² Att dessa fåglar förekommit i stor myckenhet i Jämtland har även manifesterats i benämningen på ett av dess fjäll, Falkfångarfjället. Ännu i dag häckar som bekant den i Sverige ytterst sällsynta pilgrimsfalken (*falco peregrinus*) på Frösön.

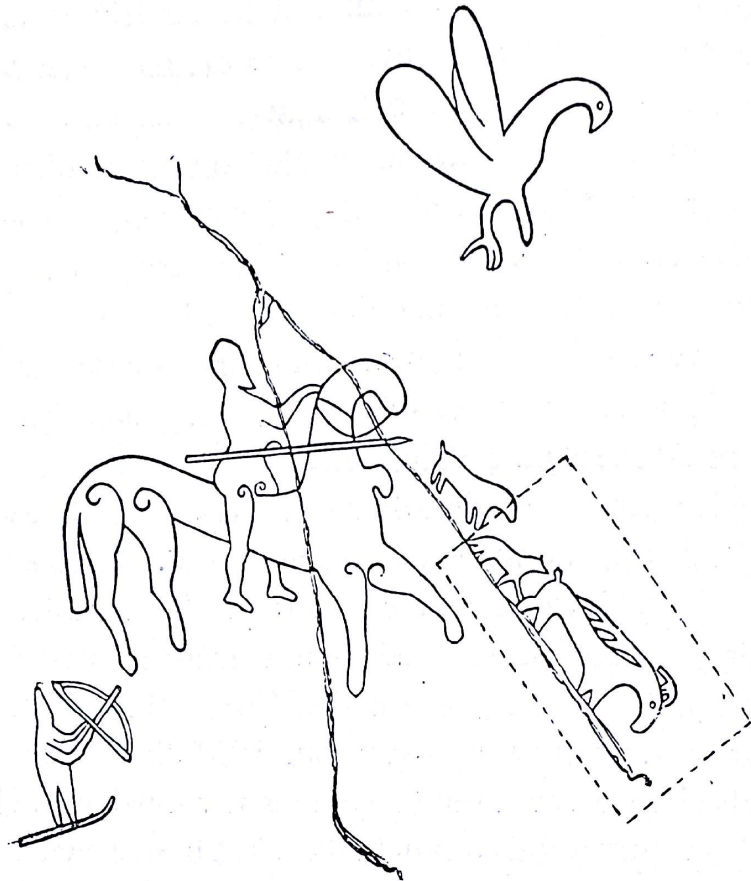

Fig. 24. Teckning i runsten från Balingsta s:n, Uppland, föreställande älgjakt med hund och falk.

Jakt med falk omtalas också mycket tidigt i Sveriges historia och att den redan bedrivits här på 1000-talet därom bär bl. a. en runsten i Uppland vittne (fig. 24).³ Bilden visar en jägare till häst med ett spjut i handen. Villebrådet, som är en älg, förföljes av tvenne hundar. På dess huvud har en jaktfalk slagit sig ned. En skidlöpare med pil och båge synes i bakgrunden. Med

¹ DN XIX, 255, 291, 296 och 308.

² Abrah. Hülphers, Samlingar till en Beskrifning öfwer Norrland. Andra samlingen: Om Jämtland, Westerås 1775, sid. 133.

³ Hans Hildebrand, Sveriges medeltid, I, sid. 202, fig. 121; Grimberg, sid. 563.

en liten omplacering av djuren i denna grupp får man lätt fram bilden i Jämtlands vapen.

Om man betraktar bilden i 1635-årssigillet (se fig. 7) finner man 1. att som redan nämnts det framifrån anfallande djurets svans är *uppåtböjd*, 2. att dess framtassar *ej beröra* högdjurets bringa och 3. att det är försett med *halsband*, vilket allt tyder på att det är en *hund!* Vargen bär som bekant svansen hängande ned på hasorna även vid anfall och han måste beröra högdjurets bringa med framtassarna, när han hugger tag i dess strupe. Hundens uppgift däremot är endast att uppehålla villebrådet och att genom sitt skall underrätta jägaren om var det befinner sig. Ett studium av de danska adliga vapnen från denna tid, på vilka varg eller hund förekomma, ger vid handen, att man just genom svansens olika ställning hos dessa båda djur skilde dem åt i vapenframställningarna.¹

Har man blott i sikte, att sigillet av tillkomsthändlingarna att döma komponerats i Danmark med den där rådande relativa obekantskapen med de jämtländska förhållandena och att man i anledning härav återgivit en vid danska hovet bruklig men i Jämtland tämligen okänd jaktform, bliva de tydliga inadvertenserna i sigillbilden väl begripliga. Hunden är sannolikt av en ras, som vid den tiden användes i Danmark. Vid hetsjakt och jakt med falk brukades allt sedan medeltiden olika slag av vindhundar (d. *Mynde*).² Man synes vid framställningen av denna bild i så hög grad som möjligt velat använda sig av de i Jämtland förekommande djuren. Den jämtländska älghundens utseende har man tydligen ej känt till. Som redan påpekats tyder framställningen av älgen på, att man ej heller haft någon riktigt klar uppfattning om, huru detta djur verkligen såg ut. Vid jämförelse med samtida danska vapen ser man emellertid tydligt att meningen ej varit att framställa en hjort, bl. a. på hornen, som i det närmaste te sig såsom de förekomma på Dahlbergs avbildningar av vapnet.

Att rovfågeln ej sitter på älgens huvud behöver ej kullkasta teorien om att bilden skulle föreställa jakt med falk. Man behöver endast tänka sig att den befinner sig i ett tidigare moment

¹ A. Thiset og P. L. Wittrup, *Nyt danskt adelslexikon*, Kjøbenhavn 1904; H. Storck, *Dansk Vaabenbog*, Kjøbenhavn 1910.

² C. R. Sundström, *Handbok för hundvänner*, Stockholm, 1889, sid. 148.

14 *Fornvårda*

av sitt anfall. Sannolikt slog falken vid ett dylikt tillfälle först ned på högdjurets rygg och förflyttade sig sedan framåt. Å bilden synes den förresten vara på god väg. Ett jaktmotiv som återfinnes å Rogslösa kyrkodörr avser tydligen att framställa en dylik jaktscen, innan falken ännu slagit ned på villebrådet (fig. 25). Hundens ställning framför älgen är fullt naturlig. Måhända ha djuren placerats på sätt som skett med hänsyn till de artistiska fordringarna på helhetsintrycket. Även ur jaktsynpunkt är deras placering fullt korrekt.

Denna tolkning synes mig även ur historisk synpunkt vara den

Fig. 25. Jaktscen med hund och falk å kyrkodörr i Rogslösa, Östergötland.

mest tillfredsställande. En jaktscen ingick sålunda som vi redan sett i medeltidssigillet. I fråga om motivet till flertalet av de övriga norrländska landskapens sigill, har man även med förkärlekvält just resp. provinsers huvudnäring vid tiden för sigillens tillkomst. Jag behöver endast nämna Härjedalens och Ångermanlands, av vilka det förra alluderar på myrjärnssmidet och det senare på fisket. Även i flera av de jämtländska tingslagssigillen, som tillkommo 20 år efter det ifrågavande landskapssigillet, har man anspelat på betydande näringsgrenar inom resp. landsändar och icke minst på jakten, antingen genom att återgiva *en jaktscen* såsom i Offerdals, som föreställer en jägare med pil och båge, siktande på en älg eller ren, eller också *ett villebråd* såsom i Hammerdals (en älg) och i Hallens (en bäver).

Den, som målat Jämtlands vapen å Karl XI:s kröningsfana (se fig. 15), tycks också klart och tydligt uppfattat motivet såsom det här ovan tolkats. Erik Dahlberg har även genom att (i *Svecia antiqua et hodierna*) placera vapnet över en landskapsbild, å vilken bl. a. jaktscener äro återgivna, troligen velat understryka dess innebörd. Vapenmotivet synes dock av honom hava uppfattats som tvenne rovdjurs anfall på ett gemensamt jaktbytte.

Skulle en ändring av vapenbilden ske, borde den taga sikte på, att i görligaste mån lämpa sig efter jämtländska förhållanden. Med bibehållande av jaktmotivet skulle en jämtländsk älghund kunna insättas i stället för den danska hunden, varjämte älgen, såsom redan skett bl. a. i det senast fastställda vapnet, återges på ett naturtroget sätt. Hunden bör dock ej beröra älgen. Falken torde bättre försvara sin plats än den i Norden säkerligen som jaktfågel relativt okända och icke använda örnen.

Jämtlands vapen skulle sålunda enligt mitt förmenande föreställa: *en gående älg med en framför densamma upprest älghund och på dess rygg en sittande falk med upplyftade vingar*. Vapnets färger må gärna bibehållas i sitt nuvarande skick. Möjligen skulle hunden och falken framställas i silver, men då måste älgen enligt lagarna för de heraldiska färgernas användning återges i guld. Vita falkar förekommo förresten nog i större antal i Jämtland på denna tid än de relativt sällsynta älgar, som hade denna färg. Det är emellertid huvudsakligen den alltjämt rådande ovissheten om vapnets innebörd och oklarheten beträffande dess utseende, som jag med dessa rader i min ringa mån velat söka skingra.

Uppsala 1928

Appelbergs Boktryckeri
Aktiebolag

KNUT HÄSSLERS
BOKBINDERI A.B.
STOCKHOLM